

В. З. Семанюк, канд. екон. наук, доцент, докторант кафедри аудиту, ревізії та аналізу
Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль, Україна

ЧИ БУДЕ НАУКОВА РЕВОЛЮЦІЯ В ОБЛІКУ?

Ключові слова: теорія обліку, наукова парадигма, парадигма подвійного запису, інформаційне суспільство, інформаційні вимоги менеджменту, криза науки.

Формування та розвиток постіндустріального суспільства неминуче приведе до зміни економічних процесів, інститутів, форм та методів господарювання, організації та функціонування господарської діяльності. Саме тому потрібна критична оцінка та діалектичний погляд на систему обліку, її впливу на функціонування економіки та вплив суспільних, технологічних та економічних процесів на неї. Інформаційна економіка, економіка знань, постіндустріальне суспільство створюють таке середовище економічної діяльності, яке вимагає від науки нових підходів до розуміння багатьох понять, серед яких «ефективність», «економічне зростання», «облік, прибуток», «ефект, соціальний вплив» тощо.

Динаміка теоретичного розвитку, її вивчення та аналіз дозволяють виявити відмінності у філософських та ціннісних орієнтаціях облікової системи різних періодів розвитку. Економіка залежить від соціуму і культури, нерозривно поєднана з багатьма соціальними та політичними інститутами, та це економісти визнали недавно, оскільки для цього треба було змінити погляди на онтологію економічної науки та відмовитися від принципів методологічного індивідуалізму. Потребує обґрунтування нова філософсько-методологічна програма досліджень в обліку, яка базуватиметься на інтегрованому цілісному розумінні взаємозв'язку господарської діяльності й економіки в цілому, зв'язку з інституційним середовищем, суспільством, ціннісними орієнтаціями суспільного устрою.

У публікаціях учених з обліку зустрічаємо дискусії про те, чи є облік наукою, які мали б бути принизливим для облікової спільноти науковців. Чому ж усе частіше ми спостерігаємо такі дискусії? Кім того, вони лунають ззовні, зустрічаються і серед науковців з обліку через те, що облікова спільнота не може представити світу свої напрацювання, відмежовується від тенденцій у розвитку суспільства та економіки, заперечує будь-які пропозиції, які не вписуються в «прокрустове ложе» подвійного запису, оберігаючи останній як метод, в який втаємничені обрані (нагадує середньовіччя).

Загалом економічна наука вийшла за межі «нормальної науки» – відбувається переосмислення методології та теорій, що вимагає аналізу зміни, розвитку та функціонування економічного знання. Економісти заговорили про кризу науки, а обліковці – ні. У нас все добре, треба лише трошки «підправити», «підлатати», удосконалити, нові процеси та явища «вмонтувати» в усталену систему категорій. Натомість наука потребує кардинальних перетворень і перегляду існуючих теоретичних постулатів, більше того – зміни парадигми. Насправді ця зміна вже відбувається, тільки наукове товариство вагається у її визнанні.

Відбуваються зміни надзвичайно швидко, наука переорієнтовується на гуманістичні орієнтири. Облікова наука потребує нового рівня узагальнень та неортодоксальних (ортодоксальний – той хто послідовний і незмінно дотримується основ будь-якого вчення) підходів у осмисленні сучасних викликів і тут безглуздо заперечувати необхідність сміливих наукових рішень та креативу. Це приводить до того, що практика сама по собі (підприємства впроваджують новітні інформаційні системи, зводячи облік на маргінес), а наука самодостатня у своїй непорушності.

Сучасні теоретичні основи функціонування системи обліку не враховують жодних змін в інформаційних потребах менеджменту в умовах «нової економіки», не розроблено жодних інструментів щодо забезпечення цих вимог, не використовують досягнень системології, інформатики та інших наук, внаслідок чого на практиці проявляється нездатність системи обліку до нововведень та реформування. Можливості традиційного обліку вичерпані, почалася криза в обліковій науці. Система, заснована на принципах п'ятсотлітньої давності та методології подвійного запису вступає у суперечність з постіндустріальним типом розвитку суспільства та постіндустріальною економікою.

Традиційна теорія обліку посідає ще хитке, але тривале становище *mainstream*, проте вже не дає нам уточнених і розширених характеристик багатьох понять, а це, в свою чергу, не дозволяє представити облік як єдиний процес моніторингу за зовнішнім і внутрішнім середовищем бізнесу, за бізнес-процесами та діяльністю економічного суб'єкта загалом. До певного часу ця система, яка ґрунтується на парадигмі подвійного запису, виконувала свою мету, проте з розвитком економічних відносин це їй вдавалося все важче. Нові дослідження, які «не вписуються» у традиційну парадигму, стають загрозою для пануючої методології. Ось ми впритул підійшли до точки неповернення: або облік як наука зміниться докорінно, або ж зникне з переліку економічних наук і буде поглинутий іншими.

Методологія обліку була створена для підприємств індустріального суспільства, які створювали виключно матеріальні цінності, використовували як мотивацію методи «батога і пряника». Нові умови господарювання приводять до змін самих форм діяльності, а також виникнення нових форм господарювання. Ці «нові» підприємства формують інтелектуальну організацію, ключовим ресурсом якої є знання і нематеріальні активи (Google, Microsoft, Apple та ін.). Сучасна економічна система не відповідає традиційним теоретичним моделям, описаних терміном «ринок». Саме тому економіка вимагає дійсно нової теоретичної парадигми. Бізнес стає складним і глобальним явищем. Економіка вивчає його лиш частково з погляду системи управління. За межами досліджень економістів та обліковців залишається змінне і ризикове зовнішнє середовище.

Саме тому облікова спільнота змушена адекватно рефлексувати на зміни й аналізувати адаптацію своєї науки до змін, спричинених становленням постіндустріального суспільства. Основою таких змін мусить стати створення теорії облікової науки, оскільки в обліку немає єдиного підходу до побудови облікових теорій.

Відсутність комплексного моніторингу з боку облікової системи за діяльністю бізнесу негативно впливає на систему прийняття рішень в аспекті гнучкості та оперативності, а також стратегічного управління. Відсутні зв'язки між різними аналітичними та обліковими показниками, а також відсутні певні показники, яких потребує менеджмент в цілому. Це заважає створити адекватну модель бізнесу на всіх рівнях управління та гнучко реагувати на зміни внутрішнього і зовнішнього середовища, адаптуватися до змінного середовища та відповідати вимогам стійкого розвитку у процесі неперервного вдосконалення.

Нова парадигма обліку повинна базуватися на інформації як засадничому факторі розвитку підприємств, і її трактування не відкидатиме парадигму подвійного запису, а розширюватиме для задоволення всіх вимог наукової теорії. Взаємозбагачення парадигм дозволить обліковій науці вийти на новий, якісний рівень.

Основою зміни парадигми є зміна умов діяльності та вимог управління на всіх рівнях. Поява антиентропійних підходів мислення в побудові економіки також змінює спосіб управління, який у загальному також визначає базис формування нової парадигми бухгалтерського обліку. Відмова вітчизняних учених від перегляду принципів і методів обліку означатиме безперспективність його розвитку та створення теорії нової інформаційної системи, здатної забезпечити сучасні потреби різноманітних інституцій.

Значущість адекватної часу теорії обліку для отримання нових знань, підтвердження гіпотез, подальшого використання на практиці полягає в тому, що побудова альтернативної теорії обліку надасть поштовх для розвитку науки про облік, усуне всі невідповідності та суперечності між завданнями та методами облікових підсистем, їх роллю та значенням для інформаційного забезпечення менеджменту.

Сучасна теорія трактує облік як набір інструментів для опрацювання певних масивів економічної інформації, альтернативний підхід повинен представити теорію обліку як теоретичну основу науки про облік з філософським підходом та концептуальним викладенням.